

Агитатордын БЛОКНОДЫ

Бастыра ороондордын пролетарийлери, бириккилегер!

АГИТАТОРДЫҢ БЛОКНОДЫ

**КПСС-тин Горно-Алтайский обкомынын
пропаганда ла агитация бөлүги**

1988 j.
сентябрь
9 №

АЛТАЙДЫҢ БИЧИКТЕР ЧЫГАРАР ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫНЫҢ
ТУУЛУ АЛТАЙДАҒЫ ВОЛҮГИ

Горно-Алтайская областная
библиотека им. М.М. Гоголя
пр. Мухоморова, д. 8
Сектор общественной и поли-
тической литературы

БАЖАЛЫКТАР

Јагырта тѳѳѳти турумкай ѳткѳрер	3
Экономиканы тѳрген тыгыдар. Тоолор ло керектер	8
Тѳрѳлин корыычыларды белегеер	21
Гражданский јуунын герѳйынын адыла адалган ором	25
Телекейде аш-курсакты кѳптѳдѳр сурак	30
Албатынын чыгартулу улузынын Бастыракитайский јуунынын сессиязы	35

СОДЕРЖАНИЕ

Настойчиво проводить перестройку	3
Укрепление экономики. Цифры и факты	8
Подготовка защитников Родины	21
Улица имени героя гражданской войны	25
О решении продовольственного вопроса в мире	30
Сессия всекитайского собрания народных представителей	35

БЛОКНОТ АГИТАТОРА

Редакционная коллегия

Подписано в печать 30.09.88. АН 13305. Формат 60×84/16.
Усл. п. л. 2.32. Уч.-изд. л. 1.94. Тираж 300 экз. Заказ 3900.
Цена 5 коп.

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издатель-
ства, 659700. г. Горно-Алтайск, ул. Горно-Алтайская, 36,
Горно-Алтайская типография, пр. Коммунистический, 35.

ЈАНҢЫРТА ТӨЗӨШТИ ТУРУМКАЙ ӨТКҮРЕР

Совет общественонунг бастыра жүрүмин жангырта төзөөринде XIX Бастырасоюзный партконференция политический жаан учурлу болды. Конференциянын материалдарында партиянын бойынын ижин, орооннын политический системазын, экономиканы төзөп башкарарын жангырта төзөөри жанынан жаңы чокым шүүлтелер эдилди. Эмди партия ла совет албаты ол шүүлтелерди жүрүмде бүдүрүп көндүгө берди. Партия бүгүн сакып отурбай, жангыртуларды, өскөртүлөрдү ле кубулталарды жалтаныш жоктон эдерин, бистинг ичкери барып жаткан жолыста учураган једикпес-тутактарды ла јастыраларды түрген јоголторын некеп туру.

Ол керегинде КПСС-тинг Төс Комитедининг июль айдагы (1988 ј.) Пленумынын трибунынан јарт айдылган. Пленум XIX Бастырасоюзный партийный конференциянын јөптөрин жүрүмде бүдүрөри жанынан практический иштер керегинде суракты шүүшкен. Конференциянын ла Пленумнын јөптөри жүрүмде бүдүп турганын бүгүн партийный организацияларда өдүп турган отчетту ла выборлу јуундарда ончо жанынан теренжиде шүүжип турулар.

Партийный организациялар кандый да керекти башкарып, шүүжип турган болзо, онын төс ајарузында совет кижин, онын јадын-јүрүмин болуп туру. Кижинин жадын-јүрүмин, иштенер аргазын кичееп јарандырганы ажыра партия социально-экономический өзүмнинг задачаларын бүдүрүп туру.

Областьтын партийный организациязы партконференциянын јөптөрилө башкарынып, бешјылдыктын учинчи јылынын баштапкы јарымында коомой эмес једимдерге једип алды. Оны блокноттын бүгүнгин номеринде јарлалган тоолор ло керектер керелейт.

Туулу Алтайдын социально-экономический өзүмин там ла тыгып турганы билдирет. Ончо јерлерде, бастыра керектерде тең эмес те болзо, өзүм бар. Областьтын промышленнозы продукцияны эдери, иштин арбынын бийиктедери жанынан јети айдын планын бүдүрдилер. Је договорлор аайынча мол-

жуларын көп предприятелер бүдүрбегени — жаан једикпес болуп јат.

Областьта кажы ла бежинчи предприятие продукция аткары јанынан договордо айдылганын бүдүрбей јат.

Анайда быјылгы јылдын өткөн јети айынын туркунына 1 млн. 422 мун салковойдын продукция јетире аткарылбады. Договорлор аайынча молжуларын Горно-Алтайск городтын, Майма, Чой, Турачак, Шебалин ле Улаган аймактардын предприятелери бүдүрбеген. Јаантайын төлүлү предприятелердин тоозында — Байголдогы агашкомбинат, Турачактагы агашпромхоз, Горно-Алтайскта кийим көктөөр фабрика.

Албаты тузаланар товарларды эдер планы јети айдын туркунына төрт процентке ажыра бүдүрген, планга үзеери 1574 мун салковойдын продукциязы эдилди, өзүмнин тебүзи — төрт процент, продукция 895 мун салковойго көптөгөн.

Сегис промышленный предприятие тургузылган јакылтаны бүдүрбедилер, олар 615 мун салковойдын продукциязын јетире бербедилер. Турачактагы агашпромхоз, Акташтагы рудоуправление, кийим ле өдүк көктөөр фабрикалар, агашчанақ эдер ле мотор ремонттоор заводтор сондоп турулар. Беи предприятие албаты тузаланар товарларды эди чыгарарын былтыргы кеминен аstatтылар.

1987 јылдын туркунына областьта бир салковой ишјалга 60 акчанын албаты тузаланар товарлар эдилген, ол крайда эдилгенинен 30 акчага, РСФСР-де эдилгенинен эки каттап ас.

Бу көргүзү 1988 јылда база өспөй туру. Областьтын агаш кезип белетеер промышленнозында бир салковой ишјалга албаты тузаланар товарларды — 15 акчага, өндү темирлердин промышленнозында — 3 акчага, Маймада мотор ремонттоор заводто 1,5 акчага эткилейт. Агашты кезип турган јерлерде жүзүн-башка товарлар эдер ишти эмдиге јетире төзөп болбой јат.

Социальный өзүм ле албаты-калыктын јадын-јүрүмин јарандылары јанынан пландалган иш бүдүп туру. Промышленностью ишмекчилердин ле служащийлердин ишјалы айына 1987 јылдын баштапкы јарымында 220 салковой болгон болзо, 1988 јылдын баштапкы јарымында орто тооло 226 салковойдон болды. Строительстводо былтыр 239 салковойдон болордо, быјыл 260 салковойдон болгон.

Государствонин садузы ла потребкооперация садыжар планы 101 процентке бүдүрген. Быјылгы јылдын баштапкы јарымында саду, былтыргызына көрө, 7,8 миллион салковой-

го көптөгөн. Садунун планын Горно-Алтайск город ло Ондой, Шебалин, Улаган, Кош-Агаш, Майма райондор бүдүрбеген.

Эмди картошканы ла маала ажын улустан, колхозтордон ло совхозтордон садып алала, чеберлеп корыырына салар ой башталды. Бастыразы 6230 тонн картошко, 6578 тонн маала ажын белетеп алар керек. Олорды уратан складтарды быжулап жазайла, кыжыла чеберлеп корыырын жеткилдеер задача туруп жат.

Капитальный строителство бир эмеш једимдер бар. Генподрядтын планы — 103, бойынын ийдезиле бүдүрер иштин планы 102 процентке бүтти. Је строителство ајалга чочыдулу. Строительно-монтажный иштердин планы 97 процентке бүткен, ол былтыргызынан јабыс. Кан-Оозы аймакта строительно-монтажный иштердин кеми 73 процент, Көксуу-Оозы ла Турачак аймактарда — 78 проценттен, Горно-Алтайск городто — 83 процент.

Улус јуртайтан туралар тудар иштин кеми былтыргызынан јабызады, јарымјылдыктын планы 127 процентке, је бу тоо былтыргызынан 23 процентке ас. Ого үзеери ончо улусты јуртаар тураларла 2000-чы јылга жеткилдеер программаны бүдүретен чокым иштер темдектелбеген. Былтыргызына көрө, тура тудары Көксуу-Оозы аймакта — 63 процентке, Кан-Оозында — 40 процентке, Кош-Агаш аймакта — 23 процентке, Горно-Алтайск городто 42 процентке астаган.

Соцкультбыттын объекттерин тударына ајару ас болды. Чаргыда — школды, Кан-Оозында ла Паспаулда — балдардын садтарын, Көксуу-Оозында — культуранын туразын, городто музейдин туразын тудуп бүдүретен иштердин программасы темдектелген ойдө бүтпеген.

Пединституттын туразын тударына быјылгы јылга берилген 700 мунг салковой акчанын јүк 109,5 мунгын тузаланган.

Областьта капиталый строителствонын программасы керектү материалдар једишпей турганынан улам бүтпей жат. Строителствонын материальный аргаларын тыгыдарына берилген акча тузаланылбай артат.

Строителствоны јаңырта төзөп башкарар иш јылбай туру. Строителство өткүреечи организациялар бүткүл хозрасчетко көчөр, олордо аренданын ла өмөликтин подрядын тузаланар иш, кооперативтер төзөөри көндүкпей туру. Строителство билгир ишчилер, специалисттер једишпей жат. Олорды профтехүредүнин системазында элбеде белетеерине кичеемел јок.

«Горный Алтай» агрокомбинаттын предприятиелери, колхозторы ла совхозторы малдан алган төс продукталарды государственного табыштырар жарымжылдык планы бүдүрүп салдылар. Же кезик хозяйстволор государственного эт табыштырар планы бүдүрбедилер.

Туулу Алтайдын мал өскүрөөчилери малдан алган продукцияны государственного табыштырар планы бүдүрөле, үзеери эдип алганыла областьтын улусын этле, саржула көптөдө жеткилдеер аргалар бар деп агрокомбинаттын специалисттери чотоп турулар.

Быжыл жайгыда малга азырал белетеерине жарамыкту эмес болгон. Андый айалгада баштапкы ла күндөрдөн ала ишти чике төзөп, жаңы технология тузаланары керектү болды. Же партийный, советский органдар, хозяйствонун башкараачылары ла специалисттери андый кичеемелди этпеген, иш жаан жедикпестерлү өдөрдө, өлөң, силос, сенаж, өлөңнун витаминдү кулуры жарамыкту өйдө ас белетелген, чындыкы жабыс болды. Азырал белетейтен техника жедикпестү белетелген ле уйан тузаланылган.

Город ло аймактар азырал белетеерине улус ийетени керегинде городто ло райондордо албатынын депутаттарынын Советтеринин исполкомдоры чыгарган жөптөр бүтпеди. Азырал белетеери жаанынан предприятиелерге, организацияларга ла учреждениелерге берилген жакылтап бүдүп турганына шинжү ле некелте жок болды.

Малга азырал белетееринде төс жедикпес — иш коомой төзөлгөни. Кезик хозяйстволордо техника уйан тузаланыла, алган азыралдын чындыкы коомой.

Бүгүнкү күнде турган задача — кыраларда үрендеп өскүрген аштын ла азырал эдер культуралардын түжүмин жаанатканыла коштой, өлөң эдер ишти токтотпой, там тыгыдары. Бастыра жерлерде өскөн өлөңди чабала, обоолоп алар, белетелген ончо азыралды корулап аларын жеткилдеер керек.

Экинчи жаан учурлу иш — сүтти көптөдөри. Быжыл өткөн жети айдын туркунына областьта кажы ла уйдан 1321 килограммнан сүт саап алган, ол өткөн жылда январь — июль айлардагызына көрө, 70 килограммга көп. Эң ле көп сүтти — 196 килограммды Ондой районнын колхозторы ла совхозторы коштылар.

Быжыл эки мун килограммнан ажыра сүтти кажы ла уйдан Кан-Оозы аймактын уй саачылары саап алдылар. Эң ле көп уйды — 5720 тынды саап турган Көксуу-Оозынын совхозторы быжыл сүтти астадып ийгени кайкамчылу.

Область сүт јанынан былтыргы јылдын кемин ашкан да болзо, ого болорзынып отурганы јастыра болор. Ого үзеери күс башталганыла кожо кезик хозяйстволордо сут астай берди. Күски күндерде саап турган уйларды ток азыралла үзеери азыраары, јажан өлөңдө кабырары керектү. Оныла коштой кышкы турлуларды, анда улус јадар тураларды, кажаан-чендерди быжулап јазан алар керек.

Колхозтордо ло совхозтордо фермалардын ишчилери сүттин чыңдыйын бийиктедери јанынан тын кичеенип турулар. Ондой, Кан-Оозы ла Көксуу-Оозынын фермаларынан сарју ла сыр эдеечи заводторго сүтти соодоло јетирери көптөди.

Кебезендеги совхозтын заводко барып турган сүттин 56 проценти, Кан-Оозы аймакта «Путь к коммунизму» колхозтон — 32 проценти, Ондойдо Калининнин адыла адалган колхозтон 19 проценти баштапкы сорт болуп туру.

Сентябрь айда партийный организацияларда башталып јаткан отчетту ла выборлу јуундарга КПСС-тин Төс Комитетинин июль айдагы (1988 ј.) Пленумы аңылу ајару эткен. Бу јуундардын башказы неде десе, озор мынан озо өткөн андый ок јуундарга түней эмес болуп өдөри. Партийный јуундарда бастыра керектер аайынча ачык-јарык куучын болор, ончо керектерди теренжиде шүүжер, једикпес-тутактарды, јастыраларды јалтаныш јокко, көскө-башка коскорор керек. Улусты, коммунисттерди соныркаткан кажы ла суракка чокым ла јарт каруу берер. Јартына чыкпаган кандый да керек артпас учурлу.

Партийный организациялардын башкараачы органдарын, бюронын ла комитеттин члендерин, качыларын ла өскө дө башчы ишчилерин јаңы ээжилерле тудар. Јаңырта төзөштин эн каруулу өйинде партийный организациялардын бажына кемди тудатаны анчада ла јаан учурлу.

XIX Бастырасоюзный партийный конференциянын резолюциясында айдылганы аайынча јажытту үн беретен бюллетеньге бир јерге јаңыс эмес, көп кандидаттар бичилер. Өрөлөй турган комитеттердин членине кандидаттар алдынан өрө көс-төлөр.

Бастырасоюзный партконференция партийный, государственный ла хозяйственный органдардын ижин аңылу башка эдип бөлирин некеген. Административно-хозяйственный аппарат улусла иштеер, идеологический иш өткүрер, стратегический задачалар темдектеер. Онон улам партийный аппаратта иштеген улустын алдына јаңы некелтелер тургузылар.

ЭКОНОМИКАНЫ ТУРГЕН ТЫНҢЫДАР

(1988 жылдын баштапкы жарымында СССР-дин
экономический ле социальный өзүми керегинде)

Тоолор ло керектер

Өдүп јаткан жылдын баштапкы жарымында СССР-дин албаты-хозяйствозынын өзүми тынган. Орооннын национальнй кирелтези, былтыргы жылдагызына көрө, 5 процентке көптөгөн. Иштин арбыны 5,5 процентке өскөн. Пландалганга на үзеери 8 миллиард салковой кирелте алынган. Производствоны јаңырта төзөөрине, предприятиелерде эскирген јазалдарды солыырына 17,5 миллиард салковой акча чыгымдалды, эмезе былтыргызынан 6 процентке көп.

* * *

Колхозтордо ло совхозтордо 23,2 миллион гектар кырада (бастыра кыралардын 28 процентинде) ашты ла ашбобовый культураларды, 3 миллион гектарда (88 процентинде) сахар эдер свекланы, 2,5 миллион гектарда (59 процентинде) күн-кузукты интенсивный технология аайынча кыралап өскүрген.

Жыл башталардан ала научный шинжү өткүрөөчи 1200 организация хозрасчетко көчүрилди.

* * *

Госалышту предприятиелерде эдилген продукциянын 8 процентин, эмезе 7 миллиард салковойдын продукциязын государствонын комиссиязы албады. 40 миллион салковойго продукция чек јектелди.

* * *

Албаты-хозяйстводо 12 миллион тонн таш көмүр ле нефть, бир миллион тонн кара темир, 1,5 миллион тонн цемент, 3,5 миллион кубометр агаш материалдар чеберлелген.

* * *

СССР-дин албаты хозайствозында 117,3 миллион киж иштеди. Хозрасчетко көчүп турганынан улам орооннын төс производствозында иштеген улус, өткөн жылдагызына көрө, бир миллион кижиге астады. Олорды өскө организацияларда ла учреждениелерде иштеерине көчүрген.

* * *

Общественный производодо турушкан колхозчылардын тоозы 11,6 миллион киж и. Производодо, бытовой жеткилдеште, эл-жон текши курсактанар иште төзөлгөн кооперативтерде 450 мун киж иштенди. Жарым миллион киж танганын иштенип жадылар.

* * *

Ол ок өйдө промышленностьто ло строительстводо көп предприятиелерде ле организацияларда улуска төлөгөн акчал иштин арбынынан озолой өзүп турды. Көп предприятие-лерде ле учреждениелерде турумкай иштеерге бойынын акчазы жедишпейт. Улусты керектү товарларла, аш-курсакла жеткилдеери үзүктелип жат. Бытовой жеткилдеш жедикпестү. Социально-бытовой жеткилдештин объекттерин тудуп бүдүрер план бүтпеген.

* * *

Чыгымду производвоны жоголтор задача бүтпей туру. Промышленностьто кажы ла онынчы предприятие чыгымду (кирелте жок) иштейт. Предприятиелер госбанктан өдүшке алган акчаны бойынын өйинде ойто жандырбайтаны көптөди. Жарым жылдын туркунына андый төлү 13 миллиард салковойго көптөгөн.

* * *

СССР-дин тыш жанындагы садузы, былтыргы жылдагызына көрө, 5 процентке көптөйлө, 66,5 миллиард салковой болды. 1988 жылдын 1-кы июльга жетире 55 министерство, 100-тен ажыра комбинат ла предприятие гран ары жаныла көнү сады-жар право алдылар.

* * *

Баштапкы жарымжылдыкта промышленностьтын продукцияын эдип чыгарары 4,7 процентке көптөгөн, иштин арбы-

ны 5,4 процентке өскөн. Продукцияны иштеер улус астап турган өйдө, иштин арбынын өскүргени ажыра көптөткөн. Промышленностьто кирелте январь-май айларда 11,7 процентке көптөгөн. Планга үзеери 3,6 миллиард салковой кирелте алган.

* * *

Жакылтага үзеери 4,3 миллион тонн нефть, 10,5 миллион кубометр газ, 14,5 миллион тонн таш көмүр казып алган.

* * *

Машиналар эдеечи промышленностьто продукция эдип чыгарары 7 процентке көптөди. Чотойтон техника эдер план ажыра бүтти. Же жаңы машиналар ла приборлор эдер жакылта бүтпеди.

* * *

Химический промышленностьто хозяйствого ло улуска керектү жаңы материалдар: бөстөр лө учуктар, пластмассалар, резина эдери көптөгөн.

* * *

Строительный комплекстин промышленнозы жаан једипестү иштеген. Туралар тудар конструкциялар, газтын плиталарын эдер жакылта бүтпеди. Кирпич эдер жакылта — 50, керамзит эдер жакылта 74 процентке бүткен.

* * *

Быјылгы јылдын баштапкы јарымында албаты-јон тузаланар товарлар эдип садары, былтыргызына көрө, 7 процентке көптөгөн. Бастыразы 165 миллиард салковойдын товарлары эдилди. Радиоприемниктер, магнитофондор, көктөнөр машиналар, кийим јунар машиналар, мотоциклдер эдер жакылта бүтпеген.

* * *

Јенгил промышленностьтын эдимдери, былтыргы јылдын баштапкы јарымына көрө, садудагы баа аайынча 3 миллиард салковойго көптөди. Же бу једимге көп нургуны баазы бийик ле чүмдү кийимдер эткени ажыра једип алганын темдектеер керек. Ол ок өйдө улус көп сурап турган товарларды, ол тоодо балдардын кийимин эдери астады. Көп товарлардын чындыйы коомой болордо, оларды улус садып албай јат.

* * *

Агропромнын аш-курсактын товарларын эдеечи предприятиялер баштапкы жарымжылдыктын планын бүдүргөн. Узбекистаннын ла Туркмениянын предприятиелери эт жанынан жакылтаны бүдүрбедилер. Көп предприятиелерде эткен курсактын чыңдыйы жабыс.

* * *

1988 жылдын түжүмине 211,2 миллион гектар, ас тоодо 116,1 миллион гектар кырада аш ла ашбобовый культуралар үренделди. Жадаган аштын кыралары, былтыргы жылга көрө, 3,5 миллион гектарга элбеген. Күнкузуктын, малдын азыралы культуралардын кыралары элбеди.

* * *

Орооннын текши фондына баштапкы жарымжылдыкта маала ажын табыштырар жакылта 95 процентке бүткен. Малдан арган продукция көптөди. Колхозтордо ло совхозтордо, хозйстволор ортоктошкон предприятиелерде тирүге бескеле, 10,6 миллион тонн эт иштеп алган, эмезе былтыргызына көрө, 4 процентке көп, сүтти — 43,6 миллион тонн (5 процентке көп), жымыртканы 31,6 миллиард (5 процентке көп) иштеп алган.

* * *

Армениядан өскө ончо союзный республикаларда кажы ла уйдан орто тооло саап алган сүт 1451 кг болды. Уйлардын тоозы көптөбөй турган айалгада орооннын улузы сүт керексип турганы жеткилделбей туру.

* * *

Агропромышленный комплексе бүгүңги күнде 187 агропромышленный комбинат ла биригү, 62 агрофирма төзөлгөн. Ороондо 15 мунг колхоз ло совхоз бойлорында аренданын подрядын тузаланып турулар. Агропромышленный комплексти өскүреринде 26 миллиард салковойго шыдар акча-жөөжө чыгымдалган.

* * *

Албаты хозйстводо ишмекчилердин ле служащийлердин 1988 жылдын баштапкы жарымында ишжалы айына орто тооло 213 салковой болды, былтыр бу ок ойгө 201 салковой болгон,

колхозчыларга общественный иште турушканы учун айына төлөп турганы 152 салковой болды, былтыр 145 салковой болгон.

* * *

Орооннын производственный бөлүктеринде иштеп турган улуска акча төлөөри там ла бийиктеп јат. Быјылгы јылдын май айга производственный бөлүктердин предприятиелеринин ле организацияларынын кажы ла экинчи ишчизине таскадузы ла ижи аайынча төлөөри ле јамызы учун акча-јалы бийиктедилди.

* * *

Албаты-калык текши тузаланатан фондтордон улуска 81 миллиард салковойго јенилте эдилген ле болуш берилген. Ол былтыргызынан 4 млрд. салковойго көп. Колхозчылардын пенсияларынын кеми бийиктеди.

* * *

Ишмекчилердин, служащийлердин ле колхозчылардын билелеринин (биледе бир кижии бажына) акча кирелтези, былтыргы јылдын бу ок ойине көрө, 5 процентке көптөгөн. Ишмекчилердин ле служащийлердин билелеринин бастыра кирелтелеринин 80 проценти, колхозчылардын билелеринин 70 проценти общественный иште турушканынан кирип јат, 10 проценти эл-јон текши тузаланар фондтон пенсия, стипендия, жүзүн-башка болуштар ажыра алып јат.

* * *

Оскүс балдарды материально-бытовой јеткилдеерине, оору улусты кичееп эмдеерине, больницада эмденип јаткан улустын курсагына чыгымдарды көптөткөн. Уч јашка јеткелек балдарга эмдерди акча төлөбөстөн берер эткен.

* * *

СССР-де акча чеберлеер Банктын учреждениелерине улус акча салары баштапкы јарымјылдыкта 13 миллиард салковойго өзөлө, 280 миллиард салковойго јеткен.

* * *

Албаты-калыкка товарды садары, улусты бытовой јеткилдеери баштапкы јарымјылдыкта, былтыргы јылдын бу ок ойине көрө, 7,3 процентке көптөди.

* * *

Государствонун ла потребкооперациянын садузы 175,7 миллиард салковойдын товарларын саткан, ол 1987 жылдын баштапкы жарымында садылганынан 10,5 миллиард салковойго көп.

* * *

Аракы садары былтыргы жылдын кеминде арткан. Же кабак аракыны 2 процентке ас саткан, а сыраны ла коньякты 9—10 процент көп саткан.

* * *

Товарларла садыжар текши план бүткен де болзо, улусты аш-курсактын продукталарыла, кийимле, өдүкле жеткилдеп болбой жат. Орооннын көп жерлеринде улусты малдан алган продукцияла (этле, саржула, сүтле) жеткилдеерин көптөдөр иш уйан төзөлгөн. Садуда картошко, маала ажы, жиилектер ас болуп жат. Ол ок өйдө быжылгы жылдын баштапкы жарымында садыжып турган организациялар үрелген сүреен көп картошконы, маала ажын малга азырал эдерге келишти. Магазинге келип турган продукциянын чындыйы көп учуралдарда коомой болуп турат.

* * *

Айыл ичинде тузаланар техниканын, радиотелеаппаратуранын чындыйы коомой, оморды узак өйдин туркунына жакыртпай жадылар.

* * *

Жарган агашты ла строительствого керектү өскө дө материалдарды улуска садары 20 процентке көптөди. Андый да болзо, эн керектү материалдар, каду, будуктар садуда ас.

* * *

Улусты акча төлөтирип, бытовой жеткилдеер иш 29,1 миллиард салковой болды, эмезе былтыргы жылдагызына көрө, 17 процентке көптөгөн.

* * *

Государствонун акказыла улус журтаар текши ич кеми 24,5 миллион квадратный метр туралар тудулды. Предприятиелердин ле организациялардын акказыла — 10,8 миллион

квадратный метр туралар тудулган. Былыргы жылдың баштапкы жарымына көрө, улус журтаар туралар тудары 2 процентке көптөди. Туралар тудуп бүдүрери жанынан жарымжылдык план бастыра ороондо ажыра бүткен.

1987 жылдың баштапкы жарымына көрө, улус журтаар тураларды предприятиелердин ле организациялардың акказыла тудары 4,9 катап, яслялар ла садтар — 7 катап, поликлиникалар — 2,8 катап, больницалар тудары 9,2 катап көптөди. Ого министерстволор, биригүлер, предприятиелер бүткүл хозрасчетке көчкөни жаан жөмөлтө этти.

* * *

Текши үредүлү школдор, профтехучилищелер, балдардын садтарын ла ясляларын, больницалар, поликлиникалар, клубтар ла культураның Тураларын тудар пландар бастыра ороондо, анайда ок РСФСР-де, Белоруссияда ла Молдавияда бүттиген.

* * *

Санаторийлердин, амыранар учреждениелердин тоозы, туристтердин гостиницалары ла турлулары көптөгөн. Же улусты төзөмөлдү амыраарын, санаторийлерде ле курорттордо эмденерин жеткилдеп болбой жадыс.

* * *

4 миллионго шыдар јиит уулар ла кыстар орто үредү алдылар. Албаты хозяйствоның башка-башка бөлүктөрине 2 миллионноң ажыра бийик ле аңылу орто үредүлү специалисттер белетелген.

БИСТИНГ ОБЛАСТЬ БАШТАПКЫ ЖАРЫМЖЫЛДЫКТА

1987 жылдың баштапкы жарымына көрө, промышленностьтың продукциязын эдери — 100, албаты тузаланар товарларды эдери — 105, малды государственного садып алары — 119, сүтти — 105, түкти табыштылары 71 процентке бүткен. Капитальный строительствоың планы — 105, промышленностьто иштин арбыны — 102, садуың планы 106 процентке бүткен.

* * *

Областың промышленный предприятиелеринин 20,6 проценти договорлор аайынча молжуларын бүдүрбеди. 1988 жыл-

дын январь-июнь айларынын туркунына договорлордо мол-
жулар 97,9 процентке бүткен, 1254 мун салковой продукциязы
жетире берилбеди.

Молжуларды Горно-Алтайск город, Турачак, Шебалин,
Улаган аймактар бүдүрип болбогон. Акташтагы агашпром-
хоз молжуларын — 69,1 процентке, Горно-Алтайский агаш-
промхоз — 97,6, Байголдогы агашкомбинат — 95, Турачак-
тагы агашпромхоз — 99,4, тюль түүр фабрика — 92,6, кийим
көктөөр фабрика 96,3 процентке бүдүрди.

1. Туулу Алтай промышленностин жаан ичирлу продук- циязын эткени

Жарган агаш белетеер, жуунтылу бетон эдимдер, кирпич
эдер, бөс согор план бүткен. Планга үзеери 900 кубометр жос,
84 мун кирпич, 1,3 мун кубометр темирбетон, 800 кубометр
керамзит, 74 мун метр бөс эдилди.

Кескен агашты тартар, бричкалар эдер, тере өдүк, кийим
көктөөр, тюль эдер план бүтпеди. 24,4 мун кубометр агашты,
133 бричканы, 26 мун эжер өдүкти, 290 мун салковойдын
көктүлү кийимди, 161 мун метр тюльди жетире бербеген.

* * *

Баштапкы жарымжылдыкта албаты тузаланар товарларды
37 миллион салковойго (садудагы бааларла) эдип чыгарган.
1987 жылдын январь—май айларына көрө, оларды 5 процент-
ке, эмезе 1,9 миллион салкового көп эткен. Андый товарлар-
ды жеңил промышленностьтын предприятиелеринде эдип чы-
гарары 3 процентке, аш-курсак эдер промышленностьто 10
процентке көптөгөн.

II. Капитальный строительство аайынча планды бүдүргө- ни

Областьтын строительство өткүрип турган организацияла-
ры жарым жылдын жакылтазын 103 процентке бүдүрдилер. Ян-
варь — июнь айлардын туркунына подрядла эдер иштердин
жылдык планы 45 процентке бүткен.

Былыргы жылдын баштапкы жарымына көрө, строитель-
ство иштердин текши кеми 1,5 миллион салковойго, эмезе
7 процентке көптөгөн. Программаны агропромнын строитель-
дери бүдүрип болбодылар.

Подрядла иштеечи организациялар бойлорынын ийде-чы-

далыла 19,5 миллион салковойдын ижин бүдүрдилер, ол жарым жылдын планын 102 процентке бүдүргени. Же текши строительство өткүрер трест, АПК-нын ХСУ ла «Горно-Алтайсксуу-строй» трест баштапкы жарымжылдыктын программазын бүдүрүп болбодылар. Олор 372 мун салковойдын ижин жетире этпедилер.

III. Агропромышленный комплексе

1988 жылда жаскыда областьтын колхозторынын ла совхозторынын бастыра кыралары 151,6 мун гектар болды. Ол тоодо мажакту ашты 41,6 мун гектарда, малга азырал эдер культураларды 107,2 мун гектарда үрендеген, картошканы ла маала ажын 2,8 мун гектарда отургыскан.

Бастыра кыраларда малга азырал эдер культуралар — 71 процент, аш — 27 процент, картошко ло маала ажы 2 процент болды.

Быжылгы жылда кыраларды 318,3 мун тонн өтөклө, 98,6 мун тонн минеральный удобрениелерле, ол тоодо 45 мун тонн азотный, 50 мун тонн фосфорный, 3,6 мун тонн калийный удобрениелерле жарандырган.

* * *

Мал өскүрери. Областьта быжылгы жылдын баштапкы жарымында эт иштеп алары, өткөн жылдын баштапкы жарымына көрө, 391 тоннго, эмезе 19 процентке көптөди. Этти Чой, Кош-Агаш, Майма, Улаган, Кан-Оозы аймакта көптөткөн. Турачак аймак эт иштеп аларын былтыргызынан 38 процентке, Ондой район 8 процентке астаткан.

* * *

Областьта сүт саап алары 1,181 тоннго көптөгөн. Сүт Туулу Алтайдын ончо аймактарында көптөди. Темдектезе, Чой районнын совхозторында сүт 1987 жылдын кемин 13 процентке, Кан-Оозы районнын хозяйстволорында — 11, Ондойдо — 10 ло Турачакта 9 процентке көптөгөн.

Уйлардын сүди бастыра областьта 61 килограммга кожулды. Кажы ла уйдан сааган сүт Ондойдын хозяйстволорында 169 килограммга, Чойдын — 147, Турачактын — 111, Кан-Оозынын хозяйстволорында 113 килограммга көптөди.

* * *

Баштапкы июльга јетире түкти былтыргызынан 8 процентке, эмезе 1166 центнер көп кайчылап алган. Түк кайчылап аларын областьтын ончо аймактары көптөткөн.

Быјылгы јылда ноокы тарап алганы былтыргы кеминен 97 процент болды. Ондойдон өскө бастыра аймактар ноокы тарап аларын аstatтылар.

* * *

Туулу Алтайдын хозяйстволорында бастыра малдын текши тоозы астады. Темдектезе, уй малдын тоозы төрт процентке, эмезе 5.533 тынга, ол тоодо саар уйлардын — 2.013 тынга, койлордын ла эчкилердин 35.046 тынга астаган. Оок мал анчада ла Көксуу-Оозы, Улаган ла Ондой аймактарда тын астады.

Былтыргы јылга көрө, уйлардын өлүми 10 процентке көптөди. 384 уй Кош-Агаш аймакта, 798 тын — Улаганда, 756 тын Көксуу-Оозы аймакта өлгөн. Јаңыс ла Турачак ла Ондой аймактар өлүмди аstatтылар.

Быјылгы јылдын баштапкы јарымында областьтын колхозторында ла совхозторында койлор ло эчкилер былтыргызынан 22 процент ас өлгөн.

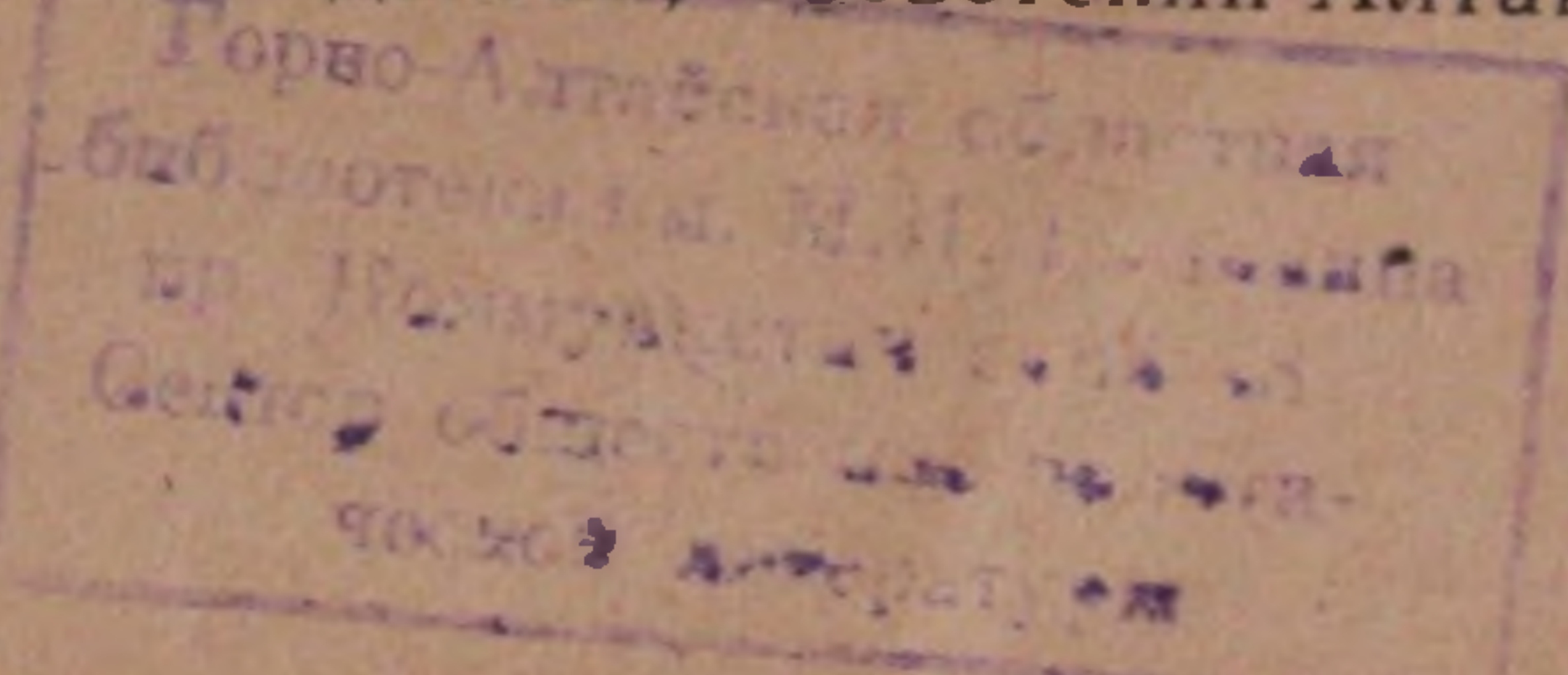
Јурт хозяйствонын продукталарын государственного садып алып турганы.

Государственного эт садар јарымјылдык план 124 процентке, сүт садары — 110 процентке бүткен. Бастыразы 6.967 тонн (тирүге бескеле) эт, 22.618 тон сүт садылды. Јылдын баштапкы јарымында государственного этти, былтыргызына көрө, 1.127 тонн, эмезе 19 процентке көп саткан.

Областьтын көп хозяйстволоры этке мал табыштырар планды јенүлү бүдүрдилер. Темдектезе, Карымдагы совхоз этти баштапкы јарымјылдыкта темдектелгенинен — беш катап, Карагайдагы совхоз 2,9 катап көп табыштырдылар.

Је Кош-Агаш районнын хозяйстволоры государственного этке мал садар планды бүдүрип болбодылар. Олор јылдын баштапкы јарымында 446 тонн этти јетире табыштырбадылар.

Областьта он јети хозяйство государственного эт садар јакылтаны, былтыргызына көрө, 553 тонngo ас бүдүрдилер. Олор — Чойдогы, Паспаулдагы, Ыныргыдагы, Дмитриевкадагы, «Каракольский», Шебалиндеги, Талицадагы, ССР Союзтын 60-чы јылдыгынын адыла адалган, «Советский Алтай»,

Чолушмандагы совхозтор, Алтайда ченелтелү хозяйство ло өскөлөри де.

Потребкооперация улустаң мал садып алар планы 82 процентке бүдүрген. Бу ишти Шебалин, Көксуу-Оозы, Улаган, Кош-Агаш райондордың ла Горно-Алтайск городтың заготовительдери јакшы бүдүрип турулар.

* * *

Государственного сүт табыштылары јанынаң 1988 јылдың баштапкы јарымының планын область бүдүрген. Кезик хозяйство сүтти темдектелгенинен чик јок көп табыштырдылар, 15 хозяйство сүт табыштырар јарымјылдык планы бүдүрбедилер. Олар государственного 147 тонн сүтти јетире бербедилер.

Улустаң сүтти потребкооперация садып алар план 62 процентке бүткен, ол былтыргы кеминен 138 тонн көп.

* * *

Государственного түүк табыштырар јылдык план 1-кы июльга јетире 14 процентке бүтти. Ол тоодо колхозтор — алты процентке, совхозтор — он эки процентке, туш улус 60 процентке бүдүрдилер.

Алумехсырье јанынаң план 153 процентке бүтти. Бу планы Шебалин ле Кош-Агаш аймактар бүдүрбеген. Оны былтыргы јылдың баштапкы јарымына көрө, 61,3 мун салковойго көп табыштырган.

* * *

Тере табыштырар јарымјылдык планы область бүдүрип болбоды. Мында Шебалин, Ондой, Кан-Оозы, Кош-Агаш, Көксуу-Оозы аймактардың заготовительдери коомой иштедилер.

IV. Транспорт ло связь.

Текши тузаланар автомобильдерле кош тартар план 103,8 процентке бүткен. Кирелтениң планы 93 процентке бүтти.

Јарым јылдың туркунына автобустарла, самолетторло 10167,4 мун кижии тарткан, эмезе былтыргы јылдагы кеминен 3,4 процентке ас. Улус тартканынаң кирелте алар план 86 процентке бүтти, эмезе былтыргызына көрө, кирелтени 63 мун салковойго ас алган.

Связьтын организациялары ла предприятиелери планын 102,5 процентке бүүрдилер.

V. Социальный өзүм ле албатынын жадын-жүрүминин кемин бийиктедери.

Туулу Алтайдын промышленнозында иштеген ишмекчилердин ле служащийлердин ай сайын алып турган акча-жалы орто тооло 226 салковой болды (1987 жылда 220 салковой болгон). Строительстводо акча-жал быжыл 260 салковой болды (былтыр 229 салковой болгон). Быжыл, кажы ла колхозчы общественный иште күнине орто тооло 7 салковойдон иштеп алган.

* * *

Государствонун садузынын ла потребкооперациянын предприятиелери, ол тоодо улус текши курсактанар предприятиелери (столовыйлар ла буфеттер) 113 миллион салковойго садышкан. Садунын планын бастыра область, анайда ок ка-~~жы~~ ла район бүүрди. Он бир миллион салковойго аракы садылган, ол бастыра садунын жүк ле он проценти болды.

* * *

Областьта улусты строительного керектү материалдарла жеткилдеери жаранбай туру. Одүп жаткан жылдын баштапкы жарымында улуска 203,8 мун салковойдын стройматериалдары садылган. Кирпич эдер план жүк ле 48 процентке бүткен. Бу жедикпестерден улам областьта улус бойлорына тура тудар иш жылбай туру.

* * *

Улуска жакылтазыла акча төлөтирип бытовой жеткилдеер иште бар аргалар жетире тузаланылбайт. Баштапкы жарымжылдыкта 10 миллион салковойдын ижи эдилди, ол пландалганынын 90 проценти. Жакылтаны Горно-Алтайск город ло областьтын Маймадан өскө бастыра райондоры бүүрбедилер.

* * *

Радиотелеаппаратураны, өдүкти, тураны, холодильниктерди, кийимди ремонттоп жазаар иш тыгый берди. Же оныла коштой трикотаж эдимдерди, частарды ла мебельди ремонттоор иштер элбебейт. Горно-Алтайск город улусты бытовой жеткилдеер планы бүүрип болбоды.

* * *

Кооперативтер төзөөр иш элбей берди. Областьта 1-кы июльга жетире улуска керектү товарлар, аш-курсак эдеечи 45 кооператив төзөлгөн. Олордо 761 кижиге иштейт. Баштапкы жарымжылдыкта кооперативтер 650,6 мунг салковойдын продукциясын эделе саттылар. Ол тоодо 385,9 мунг салковойдын продукциясын, эмесе 59,3 процентин улуска саткан. Кезик кооперативтер предприятелердин ле организациялардын жакылталарын бүдүрүп иштедилер.

* * *

Улус жадар туралар тудары, социально-культурный строительство элбеди. Бу иштерге 16 миллион салковой чыгымдалды, эмесе капитальный строителстводо чыгымдалган акчанын 40 проценти туралар тударына ла социально-культурный строителствого ууланды.

Н. ТОДОШЕВ

ТӨРӨЛИН КОРЫЫЧЫЛАРДЫ БЕЛЕТЕЕР

Черүде туратаны — жеңил эмес, 18—20 жашту жииттер черүде жүрүмнүн кату үредүзүн өдүп, тазыгып жадылар. Онын учун жиит уулар черүде турарына ажындыра, школдо үренип турган жылдарда бойын белетегени онын бойына, анайда ок черүге жаан тузалу болор.

Черүдеги жүрүмнүн күч айалгазында бистин уулар бойын жалтанбас ла турумкай болорына тазыктырып жадылар. Эки-үч жылдын туркунына ада-энезинен, чыккан-өскөн жеринен, кезикте Төрөл ороонынан ыраагында жаантайын чочыдулу ла жеткерлү айалгага кажы ла уул чыдажып болор бо? Бистин уулардыс ла карындаштарыс ого чыдажып, кату ченелтени ак-чек өдүп турганын жүрүм көргүзөт. Оны анчада ла Афганистан көргүсти. Афган калыкка өштүлөргө удурлажа тартыжарга удурумга болужып барган ас тоолу Совет черүде Туулу Алтайдын көп жуучылдары база турушкан. Олор ончозы Афганистанда Апрель айдагы революциянын једимдерин ич бойындагы ла тышјанындагы өштүлөрдөн корулап аларына болушкан да, болужып та жадылар. Олор интернациональный малјузын ак-чек бүдүрип турулар.

Је эмдиги өйдө черү жаңы техникала јепсенген. Анда турарына кажы ла уул белен болор учурлу. Жуучыл ла аңылу билгирлерди билип аларга эки-үч жыл ас. Науканын ла техниканын жап-жаңы једимдери аайынча, электрониканы ла автоматиканы тузаланган мылтык-јепсел ле жуулажар техника бичикчи ле билгир улустын колында болор учурлу.

Черүге барган солдат баштапкы ла күннен ала бойынын специальносына турумкай үренери керектү болор. Онын учун калганчы жылдарда јнит ууларды черүге барарына белетеери керегинде суракка ончо јерлерде жаан ајару эдилип туру. Јашөскүримди черүде турарына белетеери керегинде КПСС-тин Төс Комитеди ле СССР-дин Министрлер Соведи эки жыл мыңан кайра јараткан јөп бу ишке чоком ууламјы берген.

Өткөн эки жылдын туркунына партиянын ла башкарунын јөбин бүдүрип, бистин областьта јииттерди черүге белетеери јанынан иш бир эмеш ондолды деп айдарга јараар. Район-

дордо башкараачы партийный ла советский ишчилер бу ишке ајаруны тыгыттылар. Школдордо иш јаранды. Көп керектерди шак ла текши үредүлү школдор эдер аргалу да; учурлу да.

Школдордын ижинингууламыларынын бирүзи — баштамы жуучыл белетениш. Јииттер шкодо үренген јылдарда жуучыл билгирлердинг төзөгөзин өдүп јадылар. Је бу ишти өткүрип турганында областьтын школдорында јаан једикпестер барын темдектеер керек. Быјыл май айда өткүрген шинжүде Горно-Алтайск городто ло Майма аймакта иш «кем јок», Шебалинде дезе «комой» төзөлгөни темдектелди.

Майма аймактын школдорында јииттерге баштамы жуучыл билгирлерди јакшы бергедий бастыра аргалар бар. Райвоенкоматтын, райононын, школдордын башкараачы ишчилери бу иштинг јаан учурын јакшы билип јадылар.

Гайононын инспекторыла, райвоенкоматтын ишчизиле кожо Кызыл-Өзөктөги ле Маймада 1-кы номерлү орто школдордо ишти шиндеп көргөнис. Анчада ла Кызыл-Өзөктө военрук Виктор Евстафьевич Дурнев өткүрип турган иш јарады. Ончө военруктар бойынын ижин анайда өткүрип турган болзо, сүреен јакшы болор эди.

Школдордын директорлары Г. М. Ромашкина, В. В. Мурыгин, Я. В. Суртаев жуучыл билгирлер берер материальный аргаларды тыгыдарына кичеенгилейт. Је бу районнын өскө јурттардагы школдордо үредүнинг материальный аргалары ујан, акча јок болордо үредүнинг кеми јабыс болуп туру, коруланар-спортивный лагерь төзөөр арга јок болот. Бу задачаны школдор јурт Советле, совхозторло өмөлөжип бүдүрөр учурлу.

Горно-Алтайск городто гороно ведомстволорло, предприятиеелерле куучындажып, школдордо коруланар-спортивный лагерьлер, керектү јазалдар эдер ишти ичкери көндүктирди. Горвоенкомат, гороно ло шефство эдип турган предприятиеелер текши туружып, медучилищеде, совхоз-техникумда, национальный шкодо баштамы жуучыл билгирлер берерине керектү база төзөдилер. Је городтогы школдордо јииттерди черүде турарына белетеер иште једикпес-тутактар база бар. Темдектеп алза, баштапкы ла алтынчы школдордо ажыра калып јүгүретен јазалдар эдетен јер јок, тагма адар тир јазаары јылбай туру.

Бастыра областьтын школдорында јииттерге жуучыл-патриотический билгир берер иш керектү кеминде төзөлдиде деп айдар арга јок. Анчада ла Кош-Агаш, Улаган ла Ондой рай-

ондордо иш коомой. Бу райондордо жииттерди черүге белетее-ри керегинде партиянын ла башкарунын јобин бүдүрери јанынан кичеемел јок деп айдарга јараар. Бу суракта јер-бойындагы Советтер, партийный организациялар, предприятиялер, колхозтор ло совхозтор өмөлөжөтөни, школго болу-жатаны керегинде куучын болбой јат.

Кош-Агаш райондо јаңы эки школ тудатаны пландалган. Је проекtte јуучыл-спортивный јазалдар эдери темдектелбе-ген. Ненин учун андый болгонын райисполкомдо, районодо, анайда ок облонодо кем де билбес.

Јакшы темдектер база бар. Кош-Агаш аймакта Белтирде-ги школды алалы. Бу школдо военрук Семен Монголович Найденовтын кичеенгениле жииттерди черүге белетейтен јак-шы јазалдар эдилген. Ненин де учун бу ок аймактын өскө јурттардагы школдордо андый јазалдар јок.

Туулу Алтайда ол иш керегинде куучын јаңы башталып турган эмес. Јиит ууларды Совет Черүде турарына белетее-ри јанынан јаан куучын 1986 јылда декабрь айда областта партийно-советский активтин јуунында болгон. Шак ла ол јуунда бистин областтын ончо орто школдорында, учили-щелеринде ле техникумдарында баштамы јуучыл белетениш-тин объекттерин төзөп белетейтен чокым пландар тургузылып темдектелген. Ол объекттер 1988—89 үредүлү јыл башталар күнге бүдер учурлу болгон. Үредүлү јыл башталды. Көп школдордо баштамы јуучыл белетенишке күч керектү јазал-дар јок.

Облоно берген проекттер аайынча областной Советтин исполкомы школдордо жииттерди черүге белетеер ишти ты-ныдары керегинде јылдын ла јөп јарадып јат. Је райондордо ол јөптөрдн жүрүминде бүдүрерин кичеебей турулар. Облиспол-комнын јөби бүдүп турганына облоно, облвоенкомат керектү шинжү этпедилер. Райондордо кажы ла учуралда јарамыкту шылтак табала, ишти эдеринен кыйыжа бергилейт.

Эмди јөптөр јарадарынан чокым иш эдерине көчөр өй јеткен. Бастыратекши воинский молју керегинде Закон, баш-тамы јуучыл белетениш керегинде ээжилер, жииттерди Совет Черүде турарында белетеери кергинд јөптөр кем, нни, качан эдтенин јартан салган. Мында шүүжетен, блаажып тартыжа-тан неме јок. Јаңыс ла темдектелгенин бойынын өйинде кыйа баспастан бүдүрери керектү.

Бастыра ороондо јангыртулар, өскөртүлер ле кубулталар болуп јат. Совет общественны, экономиканы, политический си-стеманы јынгыртарында ончо совет улус туружат. Жииттерди

черүге белетеер, оларго баштамы жуучыл билгирлер берер ишти база жангырта тюзюр керек. Же кезик јерлерде башкараачылар ого ајару этпей турулар. Кош-Агаштагы орто школдын директоры Э. А. Кочетыгова хозрасчетло иштеп, бойын акчала бойы јеткилдеп турган айалгада школго акча чыгымдаар хозяйственник табылбай туру деп кородоп айдат. Предприятиелердин, хозяйстволордын башкараачылары анайда сананып, эдип турганы јастыра. Школ эртенги жуучылдарды, ишчилерди белетеп јат. Онын учун не де болуп турза, школго болужары токтобос учурлу.

В. ЗИМИН,
облвоенкоматтын ишчизи

ГРАЖДАНСКИЙ ЈУУНЫҢ ГЕРОЙЫНЫҢ АДЫЛА АДАЛҒАН ОРОМ

Алтай тилдин, литератураныҥ ла историянын сурактары аайынча научный шинжү өткүрер институт бистин областьта төзөлгөн беженинчи жылдарда онын ишчилери ишке керектү материал јууп, көп өйди јорыктап өткүрген. Институттын баштапкы директоры Сазон Саймович Суразаков мени төс архивтерде бар материалдарла таныжарга, керектү улусла туштажарга Москва јаар ийген.

Јорыктайтан планымда Алтай јеринде гражданский јууда турушкан ат-нерелү Иван Иванович Долгихле туштажатаны бар болгон. Ол өйдө качажып, И. И. Долгих үйде јок, госпитальда эмденип јаткан эмтир. Госпитальга јеттим. Јаткан палатазына бардым. Иван Ивановичти таныбас арга јок. Онын портреттери јирме жылдардагы газеттерде чыккан. Јурукчылар јураганы бар. Бир кулаш узун сынду, курч көстү, конжык тумчукту баатыр. Коштой базып барып јада, меге сәт өрө көрүп куучындажарга келишкен. Кожо јуулашкан улустын айдыжынан И. И. Долгихтин сүр-кеберин мен ажындыра билетем. Эмди туштажала, танып, күлүмзиренип ийеримде, базып бараткан кижии тура түжеле, сурады:

— Неге күлүмзиренип турун?

— Слер ол ло бойыгар турбай. Улус айдып турганынан өскөрбөйтиреер — дедим.

— А мени билетен улус Алтайда арткан ба? — деп сурады.

— Слердин фотосүригер бистин музейде бар. Слер кийген кавалерийский шинель ле эдингген үлдү шилилеген шкафта туруп јат. ЧОН-нын отрядында слерле кожо јуулашкан улусла түштажып куучындашкан — деп айттым.

— Кырларда кожо јуулашкан нөкөрлөрим арткан турбай...

Јо ол туштажуда узак куучындажар арга јок болды. Билетеп алган сурактарды берерге јеткелекте Иван Ивановичти эмдейтен өй јеткен дейле, алдыртып бардылар. Госпиталь-

дан чыккан соңында онын дачазында база катап туштажар болуп куучындажып алдыс. Анда ончозын чыдал јеткенче айдып берерим деди.

Ол 1953 жыл, сентябрь айдын баштапкы күндеринде болгон керек. Онын соңында мен Москвада өскө керектер эдип, бош јок то болзо, И. И. Долгихле катап туштажарын сакып жүрдим. Сентябрь айдын учы јаар Иван Ивановичтин кызы Вера Ивановна мени гостиницадан телефон ажыра табала, адам Москванын јанында дачада сакып јат деп айтты. Анайда экинчи катап туштажала, соныркаган керектерди сурап угуп алдым. Јүрүми керегинде эске алынып бичип турганыла таныштым.

Иван Иванович Долгих 1896 жылда Барнаулда ишмекчи кижининг билезинде чыккан. Адазы соңында атла садыжып туратан. Уч жыл школдо үренеле, 11 јаштуда којойым Ворсиннин жалчызы болуп иштеп баштаган. Јаш баланы којойым уч жыл кулданып, күчин јиген. Адазы тын оорыйла өлүп каларда, энези кызын, Иваннын кичү сыйнын алганча Харбин город јаар темир јолдо — КВЖД-да иштеерге жүре берген. Ваня Барнаулда јангыскан артала, Головзиннин мастерскойында темирле узанган, онон маляр, кой терезин уужаачы болуп иштенген.

1915 жылда август айда Иван Долгихти черүге алала, Түштүк-Күнчыгыш фронтко аткарган. 1917 жылда Февральдагы революция башталар алдында отделениенин командири болгон Долгих Иванды солдатты чыбыктазын деп офицер берген јакаруны бүдүрбегени учун јаргыга бергендер. Февральдагы революцияда јайымдалып чыккан. Луцк город јаар командирлердин курсына ийилген. Анда эсерлердин партиязына кирген. Большевиктердин партиязынын организациязы ол курстарда јок болгон. Онон јуулашкан, шыркаладала Москванын ла Пермьнин госпитальдарында эмденген.

1917 жылда ноябрь айда фельдфебель Иван Долгих черүден Барнаулга јанып келген. Темир узанаачылардын (металлисттердин) профсоюзына кирген, сол эсерлердин партиязына бичиткен. Ол өйдө Алтайда Совет јан туруп калган.

1918 жылда май айдын учында ак чехтер Сибирьде түймеен көдүргендер. Олорго јербойындагы контрреволюция јомөлтө эткен. Ол түймеенде Сибирьде Совет јан антарылган.

Сибирьде гражданский јуу башталган. Чехтер түймеен көдүрген баштапкы күндерде Барнаулдагы Советтин (председатели М. К. Цаплин) јакарузыла Иван Долгих кызыл гвардиянын отрядын төзөйлө, өштүле јуулажарга атанган. Чохосло-

вактар ла акгвардеецтердин отрядтары Новониколаевсктен (эмдиги Новосибирсктен) Барнаул јаар темир јолло, анайда ок Обь суула керептерле келип јаткандар.

Партиянын губкомынын кычырузыла фронтко Барнаулдын, Бийсктин, Туулу Алтайдын, Славгородтын кызыл гвардиязынын отрядтары атанган. Туулу Алтайдын кызылгвардеецтеринин Шебалиннен барган отрядынын командири фронтовик Василий Иванович Плетнев болгон.

Барнаулдын темир-јолчылары ла ишмекчи-кызылгвардеецтери 130 кижи И. И. Долгихке башкартып, өштүле Черепаново станцияда јуулажып баштагандар. Ого ок Бийсктин ишмекчилери, Шебалиннен В. И. Плетневтын кызылгвардеец-кавалеристтери једип барган. Өштүнүн ийдези тын: ак офицерлерден турган бүткүл полк, бир батальон чехтер. Озолдой келип јаткан эшелоннын бажында, паровозтон озо платформада пушка, пулеметтор адып турган. Ол тушта Иван Иванович Долгих актардын эшелонына удур паровоз ийе берген. Машинист паровозты түргендеделе, бойы калып ийген. Паровоз өштүнүн эшелонун удур түртүп антарган.

Кызылгвардеецтердин отрядтары өштү шакпырай бергенин тузаланып, ойто кайра Тальменка станцияга келеле, Чумыш суунын сол јарадына бектенип коруланып алгандар. Мында өштүле көп күннин туркунына јуулашкан. Ол јууларда анчада ла В. И. Плетневтын отрядынан Василий Зырянов ло Григорий Черданцев ат-нерелү јуулаштылар. Је артиллерияла јепсенгенн, көп пулеметторлу өштүге мылтык-јепсели уян, патрондоры ас кызылгвардеецтер чыдашпаган. Ого үзеери Барнаулда милициянын начальниги — фронттын камандующийи качала, актарга барып кирген.

Кызыл гвардиянын отрядтары Алтайское станцияга келгендер. Бийсктен ле Шебалиннен барган улус бойында Совет јанды корып аларга јангандар. Көп күн јуулажала, кызыл гвардия Барнаулдан чыгып барарга келишкен. Ол күндерде Барнаулда Семипалатинсктин ишмекчилери ле Кузбасстын шахтерлоры кожо јуулашкан. Шахтерлордын командири большевик Петр Федорович Сухов болгон.

Партиянын Алтайдагы губкомы ла губисполком кызыл гвардиянын ончо отрядтарын бириктиреле, командирине П. Суховты, штабтын начальнигине Д. Сулимди көстөгөн. Бириккен отряд Кызлы Черүле биригерге Омск јаар ууланган. Омскто Совет јанды антарып салган деп угала, отряд Туулу Алтай јаар ууланган. Барнаулдын ишмекчилеринин командири ле штабтын члени И. И. Долгих болгон.

Суховтын отряды Монголиянын јериле өдүп, совет јанду Туркестанга једерге барып јадала, Туулу Алтайда Түнгүр јурттын алтыгы јанында капчалда эсерлерге, кулактарга, акгвардеецтерге туйуктадала кырылган. Оштүнинг колына кирген кызылгвардеецтерди, командирин П. Ф. Суховты адып салгандар. Ол керек 1918 јылда август айда болгон. Эмди Туулу Алтайда Көксуу-Оозы райондо Түнгүр јурттын јанында 144 кызылгвардеецтин ле онын командиринин сөөги јууган јерде Эзем тургузылган.

И. И. Долгих учына јетире, патрондоры божогончо, кырда јуулашкан. Јуулажып токтогон кийинде үч күн өткөн соңында акгвардеецтер ле эсерлер јүре берерде И. И. Долгих кырдан түшкен. Катанду јуртта ол өйдө тоомјылу кижии Архипов Иван Долгихти јурттын алдына чертенип колына алган. Анайда Иван Долгих тирү арткан.

Нени ле эдип билер ус кижии кере түжине узанып, аш кезер ле аш согор машиналар, салдалар, өскө дө инвентарь ремонттоп јазаган. Кышкы јол ачыларда И. И. Долгих улаада Бийск јаар јүре берген.

Барнаулга једип барарда, И. И. Долгихти удабай арестовать эделе, түрмелеп салгандар. Колчактын түрмезинде үч ай отурала, качкан.

Түрмеден качып чыккан Иван Долгих партизандарга барала, Е. М. Мамонтовтын черүзинде 22-чи полкто јуулашкан. 1920 јылда РКП(б)-ге кирген. Онон Кызыл Черүде Е. М. Мамонтов Алтайдын партизандарынан төзөлгөн күнбадыш-сибирьдин бригадазында батальоннын командири болуп, Түштүк фронтто јуулашкан. Баштапкы ла күндерде билгир ле турумкай командир болгонын көргүзерде, удабай И. И. Долгихти бригадада 2-чи полктын командири эдип тургускан.

1920 јылда ноябрь айда Түштүк фронтто Врангельдин черүлерин оодо соккон соңында јуу токтой берерде И. И. Долгих Барнаулга јанып келген. Мында ол полктын командири болгон.

1921 јылда Алтайда бандиттер түймеп баштаган. Колчактын черүзин Кызыл Черү јуулап оодо соголо, артканын Ыраак Күнчыгыш јаар сүрген кийинде јажынып арткан офицерлер Совет јанга удурлашкан түймеендер көдүрип турган. Монгол јеринен Туулу Алтайга Кайгородовтын бандазы өдүп келген.

Мындый јаан јеткерлү өйдө И. И. Долгихти Алтайда ЧОНнын черүлеринде 3-чи кавдивизионнын командири эдип көстөгөн. Дивизион Теректүнинг карын ажып барала, Катандуда

жерлеп јаткан банданы јуулап оодо соккон. Койгородовтын бандазын јуулап оодо сокконы учун И. И. Долгих јуучыл Кызыл Маанынын ордениле кайралдалган. Совет јанг учун ат-нерелү јуулашканы учун Төрөлинин јакшынак патриоды ол орденге үзеери өскө дө бийик кайралдарла темдектелген.

Гражданский јуу токтогон, политический бандитизм јоголгон кийнинде Иван Иванович Долгих көп јылдардын туркунына социализмди төзөп бүдүрер иште турушкан.

И. И. Долгих 1956 јылда Москвада өлгөн. Је геройлордын ат-нерези өлбөс, ундылбай јат. Олордын ады албатыда артат. Иван Иванович Долгихтин адыла Горно-Алтайск городто ором адалган.

С. ПАХАЕВ,
исторический наукалардын кандидады

ТЕЛЕКЕЙДЕ АШ-КУРСАКТЫ КӨПТӨДӨР СУРАК

Бойынын курсагына јединбей, аштап, торолоп јүрген улус јаантайын көп болгон. 1988 јыл башталарда јер үстінде улустын тоозы беш миллиардтан ашкан. Аш-курсакла улусты јеткилдеери там једикпестү боло берген. Ого үзеери телекейдин хозяйствозында промышленность тыгыда өзүп турарда, аш-курсак ла сырье эдеечи јурт хозяйствонун алдына јангы күч задачалар тура берди. Бириккен Нациялардын Организациясында чотогоныла болзо, тын өзүмдү капиталистический госуларстволордо эдилген текши продукцияда јурт хозяйствонун продукциязы јүк ле үч процент, јангы өзөөчи госуларстволордо — бежинчи үлүзи болуп јат.

Телекейде наука ла техника түрген өзөлө, јүрүмде јаан кубулталар болуп турарда јурт хозяйство агропромышленность боло берди. Кижии ар-бүткенди өскөртип баштады. Је оныла коштой телекейдин ончо ороондорында јурт хозяйствонун өзүми тутакту болуп турарда, ого госуларство јаантайын јөмөлтө эдип болужары керектү болуп турат. Онын да учун улустын аш-курсагын ла сырьены эдери бүгүнгги күнде ончо јерлерде јаан ајаруда.

Бүгүн телекейдин јурт хозяйствозын, онын кемин, өзүмин, једимдерин, једикпес-тутактарын, уур-күчтерин, кызаланду керектерин лаптап ајарып шиндезе, аш-курсакты ла сырье берер аргалары учы-кыйузы јок эмези јарт көрүнөт.

Аш ла өскө дө культураларды кыралап өскүрерге јарамыкту бастыра јерлер тузаланылып јат. 1,4 миллиард гектар кыралар телекейде кургак јердин јүк ле 11 проценти. 3,2 миллиард гектар одорлор — јердин кеминин 24 проценти. Артканы — кырлар, үлји-састар, түндүкте үргүлјиге тон јерлер, өскөзи де, анайда ок городтор, јурттар, предприятиялер турган, өскө дө керектерге тузаланган јерлер.

Онын учун аграрный сектордо продукцияны јердин түжүмин ле малдын продуктивностын бийиктеткени ажыра иштеп турган улустын тоозын астадала, механизацияны таңыт-

каны ажыра көптөдип жадылар. ООН-нын аш-курсактын ла журт хозяйствонун сурактары аайынча Бастырателекейлик организациязынын (ФАО-нын) чотогоныла болзо, 1985 жылда жаңы өзөөчи ороондордо иштеп турган улустын журт хозяйстводо — 57 проценти, тын өзүмдү капиталистический госуларстволордо — жүк ле 7 проценти, Совет Союзта 12 проценти иштеген.

1976 жылдан ала 1986 жылга јетире он жылдын туркунына телекейдин журт хозяйствозында продукция эдери жылына орто тооло 2,2 проценттен көптөгөн. Аш-курсакты эдери ол жылдарда тын өзүмдү капиталистический ороондордо көптөгөн. Олордо журт хозяйстводо производство бийик кемине јеткен. Жаңы өзөөчи кезик ороондордо — Индияда, Бразилияда ла Бирмада аш-курсак эдери тапту тыгыган. Андый да болзо, жаңы өзөөчи ороондордо аш-курсак эдери улус көптөп турганынан једишпей барды. Улусты аш-курсакла јеткилдеп турган кеми жабыс бойы артканча.

Өткөн 1987 жылда телекейдин журт хозяйствозында производствонун кеми онын алдындагы 1986 жылдын кеминде артан. Јер ижинде продукциянын кеми бир эмеш жабызады (аш 4 процентке астады). Малдан алган продукция, темдектезе, чочконун ла куштын эди көптөди.

Түштүк Азиянын ла Африканын кезик јерлеринде тын күйгек болуп турганынан улам анда турган жаңы өзөөчи ороондордо аш-курсакты ла журт хозяйствонун сырьезын эдери астаган. США кыраларды астадар политика өткүрип турганынан улам, тын өзүмдү капиталистический ороондордо журт хозяйстводо производствонун кеми бир эмеш жабызады. Социализмнин ороондорында эмеш өзүм бар. СССР-де 1985—1987 жылдарда журт хозяйствонун текши продукциязы жылына орто тооло, 1,9 проценттен көптөп келген.

Бүгүнгү күнде телекейде ороондор үч бөлүк болуп бөлінген. Баштапкызы — социализмнин ороондоры, экинчизи — тын өзүмдү капитализмнин ороондоры, үчинчизи — жаңы өзөөчи ороондор. Бу үч бөлүктин кажызына ла телекейде журт хозяйство эдип турган продукциянын үчинчи үлүзи килижип јат. Је социализмнин ороондорынын журтхозпроизводстводо үлүзи телекейдин улузынын үлүзине (социализмнин ороондорында телекейде бар бастыра улустын үчинчи үлүзи журтайт) келижип турган болзо, капитализмнин ороондорында керектер андый эмес. Тын өрөлү-төмөндү.

Кижиликтин тал-ортозынан көби (эки жарым миллиардтан ажыра улус) журтаган жаңы өзөөчи ороондорго телекейдин

продукциязынын үчинчи үлүзи келижерде, јер үстинде бар улустын 12 проценти јуртаган тын өзүмдү капиталистический ороондорго база ол кире продукция келижет.

Телекейде өскүреле, јуунадып алган бастыра ашты 10 мун тонн кош тартар керептерге урала, ол керептерди ортозын 70 метрден ээчий-деечий тенгисле аткарза, озор јердин үстин экваторло курчап ийер.

Эн көп аш өскүреечилер: Китай (телекейде јуунадып турган түжүмнин 20 проценти) — эн көп рис јуунадып турган ороон, Американын Бириктирген Штаттары (бастыра түжүмнин 16 проценти) — эн көп кукуруза өскүреечи ороон, Совет Союз (бастыра түжүмнин 11 проценти) Китайла кожо эн көп буудай өскүреечи ороон деп чотолот. Јер үстинде бар бастыра улустын јүк ле 5,6 проценти јуртап јаткан СССР (ООН-до чотогоныла) 1987 јылда бастыра телекей өскүрип јуунаткан хлопоктын — 15 процентин, буудайдын — 15 процентин, картошконын — 26 процентин, арбанын — 32 процентин, арыштын 47 процентин өскүрип јуунатты.

Тын өзүмдү капиталистический ороондордо јурт хозяйстводо продуктивностын ла иштин арбынынын кеми тапту бийик. Андый бийик једимдерге озор интенсивный технологияны, механизацияны ла электрониканы, агротехниканын, агрохимиянын, генетиканын, селекциянын, биотехнологиянын јап-јангы једимдерин тuzаланганы ажыра једип алып јадылар. Бу ороондордо аграрный сектор јуртхозяйственный техникала артыгынча јеткилделген. 1976 јылдан ала озордо тракторлорды эдерин астадып келдилер. Техниканы јангыс ла јагыртып, јаан эмес комбайндар, тракторлор, өскө дө оок-теек машиналар эдип јадылар. Кезик ороондордо фермерлер болуп, бийик үредүлү јиит улус иштеп баштагылайт.

Капиталистический ороондордо биленин фермазы элбеде таркаган. Кидим иштү өйдө, темдектезе, түжүм јуунадарда озор улус јалдап алгылайт. Бир биле улус кичеенип иштенгени јаан једимдү болот. Фермер болуп, бийик үредүлү јиит улус иштеп баштагылайт.

Капиталистический ороондордо биленин фермазы элбеде таркаган. Кидим иштү өйдө, темдектезе, түжүм јуунадарда озор улус јалдап алгылайт. Бир биле улус кичеенип иштенгени јаан једимдү болот. Фермер бойынын ижинде агробизнес-тен (јурт хозяйстводо улусты бензинле, јуртхозтехникала, запчастьтарла, удобрениеле јеткилдеечи ле продукцияны озордон садып алаачы улустан) тын камаанду.

Капитал бийлеген ороондордо журт хозайстводо фермерлер, агробизнесеги ишчилер бой-бойыла маргыжып, анайда ок јаан капиталистический хозайстволорло тартыжып чыдашпай, јоксырап, түрөп јадылар.

Фермерди, анайда ок капитализмнин аграрный секторында ончо улусты продукцияны бастыра аргаларла көптөдөри эмес, иш астамду болотону, көп кирелте алатаны јилбиркедип јат. Производство тынгыйла, продукция артыктажып, садылбай барганы — фермерди түредер. Онын учун капитал бийлеген телекейде аграрный сектордо иштеген улус элден озо журт хозайстводо продукция өткүрө көптөйлө, баалар јабызабазын деп кичеенгилейт. Онон башка оок фермерлерге — өлүм.

Күнбадыштагы ороондордо ончо јерлерде журт хозайстводо бийик арбынду иштеп, көп продукцияны эдип те турза, тын кызаландар, блааш-тартыш, јарашпай турары көптөп јат. Бу ороондордын башкарулары фермерлердин, анайда ок продукцияны садып алаачылардын ортодо јарашпай турганын, блааш-тартышты јоголторго амадап, журт хозайствонын продукциязынын баалары јабызабазын деп кичеенип јадылар. Фермерлерге акчала болушкылайт.

1987 јылда США-да, «Текши рыноктын» ороондорында ла Японияда андый амадуларга 75 миллиард доллар акча чыгымдалган. «Текши рыноктын» ороондорында журт хозайстводо эдилген продукциянын баазын јабызатпаска, өскө ороондордын конкуренциязынан аргадап аларга амадап, биригүнин бастыра бюджетинде бар акчанын 60 процентин ого чыгымдаштурулар.

Бааларды јабызатпаска, оныла кожо фермерлердин ле агробизнесе капиталисттердин, монополиялардын астамын јабызатпаска болуп, саап турган уйлардын тоозын аstatкылайт. Америкада түжүми коомойтыган, кыртыжы үрелген кыраларды катап үрендебей, көп јылдарга күзлее эдип артыргылайт. Онон улам США-да 1981 јылда кыралап турган јер 156 миллион гектар болгон болзо, 1987 јылда 133 миллион гектарга јетире астаган. Аштын түжүми бир эмеш бийиктеген де болзо, ороондо текши јуунадып турганы тын астады.

Күнбадыштагы ороондордо агробизнесинг ээлери ашты өскө государственого садарына оордогы башкарулар тын јөмөлтө эдип турганынан улам, башка-башка ороондордын ортодо тын тартыжу болуп туру.

Јаңы өзөөчи ороондордын аграрный секторында айалга кату ла күч болуп артканча. Бу ороондордын көбизинде журт хозайство тынгыгалак, кезигинде чек јайрадылып калган бо-

лордо, өскө ороондордон садып алган бийик түжүм берер сортту ашты жаңы технологияла үрендегенинен жаан кирелте болбой јат. Бу ороондордо тракторлорды ла комбайндарды тuzаланып турганы, тын өзүмдү капиталистический государстволорго көрө (ООН-нын чотогоныла), 7 катап, кыраларды удобреннелерле јарандырып тургандары 3,5 катап ас.

Калганчы јылдарда Азияда ла Јуук Күнчыгышта турган көп ороондор јурт хозјайствоны јангыртып, кооперативный секторды тындып турулар. Је кезик ороондордо өскө ороондордын акча-јөөжөзиле јаан монополиялар төзөп баштаганыла ишкүчиле јаткан калыкты кулданып, күчин јири тындыды.

Африканын көп ороондорында садуда јуртхозпродуктарды көптөдөргө рыноктын аргаларын тuzалангылайт. Латин Америкада јурт хозјайствого јарамыкту эн талдама јерлердин — латифундиялардын ээлери јангыртулар эдерине јөп бербей, ичкери өзүмге буудак эдип јадылар. Өскө дө ороондордо элбек јерлерди бай помещиктер ээленип турганы јурт хозјайстводо агрозооветеринарный науканын једимдерин, јаңы технологияны тuzаланарына тын буудак болуп туру.

Јерди анда иштейтен крестьяндардын колына берген болзо, аш-курсакты Пакистанда эдери — 10 процентке, Малайзияда — 28 процентке, Бразилиянын түндүк-күнчыгыжында — 80 процентке көптөөр эди. Анайда Бириккен Нациялардын Организациязында специалисттер чотогылайт. Бүгүңги күнде жаңы өзөөчи ороондордо курсагына јединбей 700 миллион кижи торолоп јат. Олор эн тын өзүмдү капиталистический государстволорго коркышту көп төлүлү болгоны курсақты көптөдөр јурт хозјайствоны тындыар арга бербей јат.

Телекейде аш-курсакты көптөдөр, ар-бүткенди корыыр задалаларды бүдүрер аргалар јурт хозјайствоны тындыда өскүрип, телекейде колбуларды јарандырап јолдо табылар. Андый шүүлтелерди Совет Союз ООН-нын Генеральный Ассамблеязынын быјылгы сессиязында тургузарга белетеп алды.

(24 августтагы «Сельская жизнь» газеттен көчүрилген.)

АЛБАТЫНЫНГ ЧЫГАРТУЛУ УЛУЗЫНЫНГ БАСТЫРАКИТАЙСКИЙ ЈУУНЫНЫНГ СЕССИАЗЫ

Јетинчи катап тудулган Бастыратекшикитайский јууннын баштапкы сессиязы орооннын экономикасында ла государственнй строителъствоозында КПК-нын XIII съездинин јакаруларын јүрүмде бүдүреринде јаан учурлу алтам болды. Депутаттар орооннын келер бешјылдыктагы социально-экономический өзүмнинг тос задалаларын ла 1988 јылга государственнй бюджетин шүүжип јөптөйлө, КНР-дин Конституциязына түсөдүлөрдү, бир кезек закондорды ла јөптөрдү јарадып, Қитайдын тыш јанындагы политиказынын эн учурлу ууламјыларын чокымдаган. Сессиянын тос политический итогы — реформа јанынан ууламјыны онон ары теренжидип, түргендөдерин јаратканы, Қитайдын эн бийик государственнй органдарынын јангы башкартузын тосөгөни болды.

Јетинчи катап өткөн выборлордо бастыратекшикитайский јууннын депутаттары алдындагызына көрө көп мандаттарлу ээжиле өткүрилген. Олордын 70 проценттен ажыразы государстводогы јангы эн бийик органына баштапкы катап тудулган. Сессияда тургузылган сурактарды шүүжери азыйдагызынан ачык-јарык, элбеде демократиялу айалгада өткөн. Пленарный јуундарда кычырылган докладтарды шүүжери депутаттардын группалары сайын өдүп, он күнге улай улалган (25 марттан 13 апрельге јетире). Ондө КПК-нын башкартузынын члендери, министрстволордын ле ведомстволордын чыгартулу улузы турушкан, журналисттер болгон. Государстводогы строителъствонын, экономический ле социальный политиканын сурактарын группалар аайынча шүүжери мынын алдындагы да сессияларда өткүрилип туратан, је бу сессияда депутаттардын эрчими де, критикалу күүн-таптары да тын болгон.

Башкартунын ижи керегинде сессияда докладты КНР-дин Госсовединин Премьеринин ижин бүдүрөөчи Ли Пэн эткен. Ол Қитайдын экономиказынын калганчы беш јылдагы өзү-

мининг итогторын көргүзип тура, ороондо валовой националь-
ный продуктанын жылдык орто кеми 10-нон ажыра процентке,
иштин арбынын бийиктедери 6,5 процентке бийиктеген деп
темдектеди. Албаты-хозяйстводо текши айалга азыйгы аайын-
ча кату болуп артканча да болзо, алдындагы сондоштор та-
бынча жоголып браады деп айдылды. 1992 жылга жетире на-
циональный продукталардын валовой өзүмин орто тооло
жылына — 7,5, албатынын кирелтезин 4 процентке өскүрери
темдектелген.

Сессияда темдектелгениле болзо, экономиканын өзүминде-
ги једимдер өткүрилген реформанын шылтузында болгон, а
эмдиги өйдөги уур-күчтер ле булгалыштар, элден озо акча-
нын баазы жабызап, баалар бийиктегени — ол реформадан
улам болгон керек эмес, көп јарымдай эски экономический
ээжинин ле практиканын арткан-калган энчизи деп айдар
керек. Хозяйстводо ло политикада ээжилердин реформазы —
кыйалта јоктон өткүретен, орооннын алдында турган задача-
ларды јенүлү бүдүретен керек болгон.

Хозяйстводогы политиканын задачалары ортодо јаан ару
реформаны онон ары көндүктиргениле коштой социально-
экономический өзүмди жабызатпай, бир кеминде тударына
эдилет. Керекти анайда эткени экономиканы узак өйгө сон-
дош јогынан өскүрерине иженер арга берет деп, Ли
Пэн айтты.

Јурт хозяйствонын өзүмин келер өйдө түргендедер задача
анылу темдектелди. Аштын түжүмин кажы ла јылда 8 млн.
тоннага көптөдип, 2000 жылга жетире онын кеми 500 млн. тон-
нага јетирер амаду тургузылган (1987 јылда ол 402 млн. тонн
болгон). Јурт јердеги политиканын төзөлгөзінде билелик
подрядты тузаланары артып јат. Мыныла коштой јурт хозяй-
ствонын өзүминде кезем бурылта хозяйстводогы керектерди
азыйдагы јанжыкканынан јангы, интенсивный, наука ла тех-
никанын једимдерин тузалангадый эп-сүмелерге көчүргени
болор аргалу деп анылады.

Сессия орооннын экономиказынын јангы айалгазына ке-
лиштире КНР-дин Конституциязына кожулталарды ла түзе-
дүлерди јарадып, озор аайынча тагынан хозяйство турарына
јөп берип, государство јанынан онын праволорын ла јилбү-
лерин корулаар јан јөптөгөн, 1968 ј. башталарга јетире ороон-
до тагынан 115 мун предприятие, кажызында ла орто тооло
12 кижиге јеткен.

Конституцияда јерди тузаланарын башкарар суракты

јартаган статьяга оны текши јоннын энчизинен айрыбай, удурумга тузаланар јан берер кожулта эдилген. Ол кожултанын шылтузында биледик подрядтын иштеер ойин узадар арга ачат. Хозяйстводогы реформаны бүдүреринде база бир јаан органы сессиянын јараткан «Текши албатынын энчизи болуп турган промышленный предприятие керегинде закон» ачып туру. Ол закон андый предприятиени алдынан бойы товар эдип чыгарар социалистический бөлүк деп бодоп, государство колбузын мензинеечи ле башкараачы јанды тентай тузаланар учурлу деп ағылады.

Китайдын айалгазына келиштире көрзө, закон аайынча предприятиенин директоры парткомго көндүрө башкартарынан јайымдалып јат (је партком шинжү эдерин бойынын колында тутканча).

Сессия тыш јанындагы экономический колбуларда «ачык политиканы» бийик баалады. Сессия Хайнань ортолыкты танынан провинция эдер ле КНР-де мынын алдында төзөлгөн төрт зона чылап ок, ағылу экономический зона эдер јөп чыгарды. Китайдын талайды јакалай јаткан райондорын түргендеде өскүрери керегинде Ли Пэньнин докладында айдылган стратегия төс ээжи аайынча јарадылды. Ол райондордо 200 млн. шыдар улус јуртан јат. Олорды телекейлик садуга элбеде тартып алар задача тургузылган.

Мыныла коштой сессияда айдылган куучындарда өрөги темдектелген иштер ичбойындагы ла талайды јакалай райондордын өзүми ортодо ыраак келишпес башкалар чочыду райондордон айабас деп темдектелди. Онон улам Китайда бойынын «баштапкы ла үчинчи телекейи» табылардан айабас.

Экономикадагы программаны бүткүлинче алза, ол ончо јанынан шүүжилип, жүрүмге келиштире тургузылган. КНР-дин албаты-хозяйствозын онон ары токтоду јок өскүрерине камаанын јетиргедий деп айткадый. Китайдын башкартузы мыныла колбой јангы экономический ээжини төзөөри, байла, күч ле узак ойгө улалар деп, јарт билеп јадылар.

Тыш јанындагы политиканы алгажын, сессия ороондо јангырта төзөшти КНР-дин кемнен де камааны јок болорын јеткилдегедий амыр-энчү айалга төзөөри керектү деп база катап угусты.

Сессияда Китайдын телекейлик керектер аайынча көрүм-шүүлтезин јартаар тушта орто ыраакка ла јуугына учуртар ракеталарды јоголторы јанынан совет-американ јөптөжүни јарадып турганы айдылды.

США ла Совет Союз бастыра бүдүмдү ядерный јуу-јеп-

селди эдерин, ченеерин ле башка-башка талаларда тургузарын ла барын астадарын ончолорынан озо токтодор учурлу, деп, база катап темдектелди. Шак бу некелтелерди бүдүрген соңында КНР ядерный жуу-јепселди јоголторы јанынан телекейлик конференцияда туружарга белен болор.

Башкартунын докладында, сессиянын өскө материалдарында јер аайынча блааш-тартыштарды политический эп-аргаларла аайлажары керектү деп аңылу темдектелет. Китай Афганистан аайынча Женевадагы јарадылгн јөптөрдн јарадып уткыганын темдектеер керек. Ол јөптөрдн бүдүргенин кыдат-совет колбуларды ондолторына јөмөлтөлү болор эди деп, КНР-дин өскө ороондорло Министерствозы оокылу јар эткен. Мыныла колбой, Женевадагы тургузылган јөптөжүнн Пекинде афган далбатынын өскө ороондордын агрессиязына удурлажа узак ла ат-нерелү тартыжузында јаан јенүзи деп бодоп јадылар.

Кампучиядагы аялганы аайлаарында эн ле керектүзи онон Вьетнамнын черүзин тургуза ла чыгарары деп айдылар. Бу суракты аайлаарынд СРВ-де акту күүн амаду јок деп бурулалат. СССР-дин јөмөлтөзи јок болзо, Вьетнамнын черүзи Кампучияда артар аргазы јок болор эди деген шүүлте база катап эдилет. Вьетнамды анайда ок Спратли ортолыкты эбире болуп турган тартыжулар учун бурулагылайт. Сессия бу ортолыктарды Порасель ортолыктарла кожо Китайдын Хайкань деп јаңы провинциязына кожун алгандар. Пекиннин мынайда Түштүк-Китайский талайдагы ортолыктарды јаңыс јандай мензинип турганын СРВ кезем јаратпай туру.

Кыдат-американ колбуларды көрөр тушта ол колбулар турумкай өткүрилип туру, је США-нын кезик улузы КНР-дин ич керектерине кирижерине ченежип турганынан улам јөп-синишпестер болуп јат деп темдектелди.

Башкарунын докладында калганчы јылдарда кыдат-совет саду колбулар, научно-технический өмөлик элбегени темдектелет. Государстволор ортодо колбулар аайынча консультациялар ла грандар јанынан эрмек-куучындар өткүрилип турганына јарадулу шүүлте эдилди. Мыныла коштой бүгүнгн учурап турган «буудактар» социалистический ороондор ортодогы колбуларда амыр-энчү коштой јуртаары јанынан ээжилерге Советтер јанынан угузулары ла керектери келишпей јат деп аңылады.

Ли Пэннин докладында (государственный документте) СССР-дин ле Китайдын бийиктей башкараачыларынын туштажузы керегинде сурак тургузылды. Мында база ла катап

Совет Союз «Вьетнамның Кампучияга удурлажа агрессиязын јомоорин токтотсын», оноң Вьетнам бойының черүзин чыгарарга јомолто этсин деген некелте эдилет.

ВСНП-ның сессиязы государственный јангын эң бийик органының јангы башкараачыларын — КНР-дин Председатели ле ВСНП-нинг јаантайын иштеер Комитедининг Председателин туткан. Бу јамыларга КПК-ның Төс Комитедининг Политбюрозының члендери Ян Шанкунь ле Вань Ли тудулган. Төс военный Советтин бажына база катап Дэн Сяопин тургузылды. Дэн Сяопин Китайдың башкартузында эң јаан учурлу јамы болгонын мындый керектер керелейт: Төс военный советте оның заместительдерине КПК-ның Төс Комитедининг Генеральный качызы ла КНР-дин Председатели тудулгандар. Анайдарда, Дэн Сяопин мынан ары партияның Төс Комитедининг члени болбой тура, КПК-ның Төс Комитединде ле КНР-дин Төс военный советинде председательдин јамыларында туруп, Китайдың черүзининг Верховный Главнокомандующийи болуп алды.

КНР-дин Госсоветтинг Премьерине Ли Пэн јөптөлгөн. Оның үч заместители (ончозы — Политбюроның члендери) көстөлгөн. Министерстводор ло госкомитеттер 45-тен 41-ге јетире, Госсоветтин штады дезе 20 процентке астадылган.

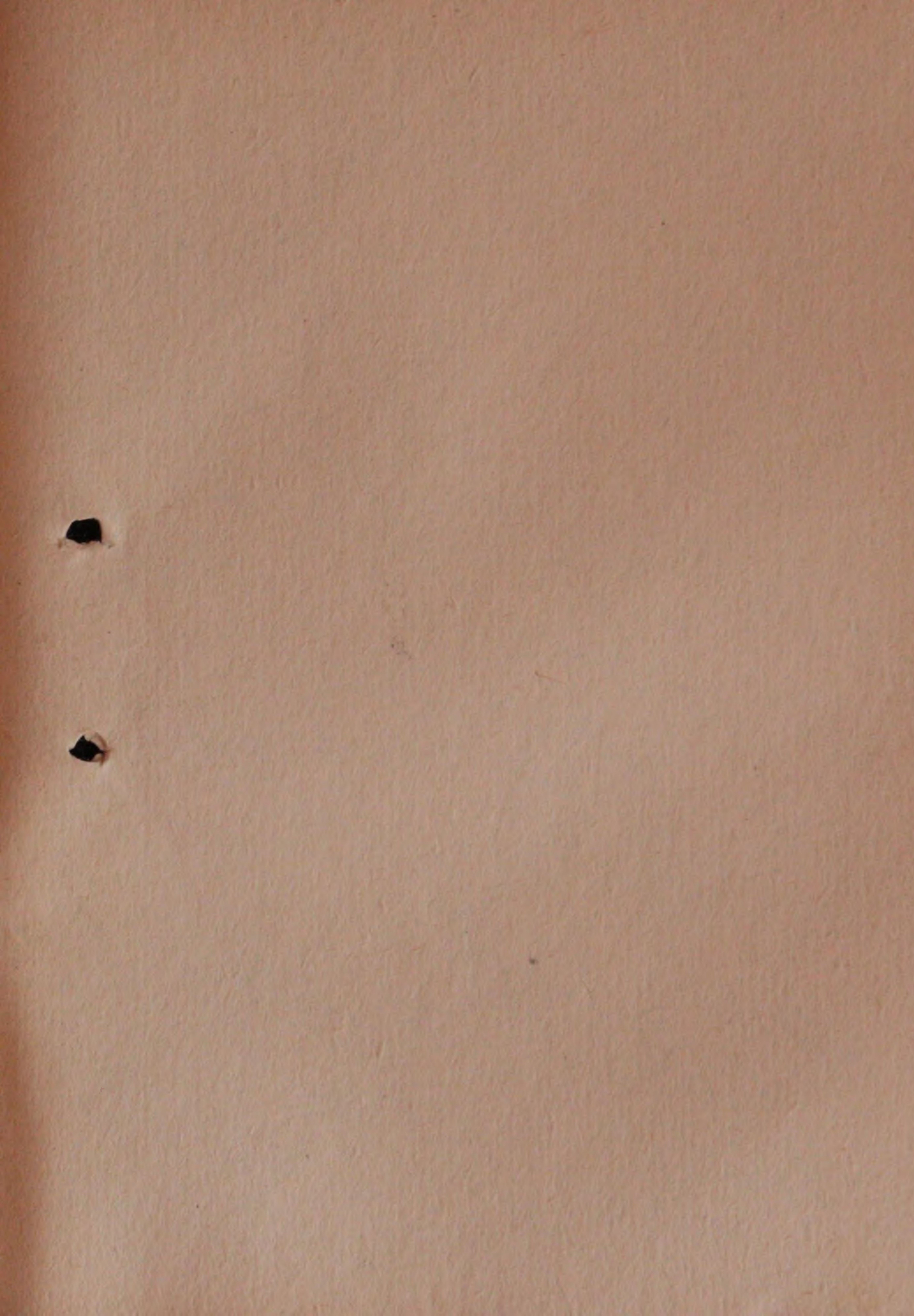
Башкаруның члендерининг орто јажы — 59, ончозына шыдары бийик үредүлү. Ли Пэн төс јамызына коштой хозяйственный системанын реформазын башкараар Госкомитеттин бажында турар. Коруланарының министрине азыйдан бери военный кижии Цинь Цзивэй, өскө ороондорло керектердин министрине КПК-ның Төс Комитедининг члени, ВЛКСМ-нинг Төс Комитединде Бийик школды божоткон Цянь Цючэнь көстөлгөндөр. Цянь Цючэнь КНР-дин Москвадагы посольствозында 10 жылга чыгара иштеген, 1982—1987 жылдарда Китай ла СССР-дин политический консультацияларын өткүреринде Китайдың чыгартулу кижизи болгон.

Китайдың башкартузына тудулгандар: КНР-дин Председатели, Госсоветтинг Премьери, министрлердинг төртинчи үлүзи бойының өйинде СССР-де ле өскө социалистический ороондордо үренгендери ајарулу. Је бу јанын өйиненг өткүре көпчидип, көөрөдөтөни кереги јок. Ли Пэн корреспонденттердин сурактарына каруу берип тура, өрөги темдектелгени 50-чи жылдардагы «исторический айалгалардан» камаанду болгон, оноң улам Китайдың эмдиги башкарузы «Советтерге түней» деп айдарга чек јарабас.

Бийиктей государственнй органдарда кадрлар јанынан кубулталар реформа јанына јайылгандардын көрүм-шүүлтези там тыгын турганын керелейт. КНР-дин эмдиги башкарузын бүткүлинче алза, ол КИтайдын алдында турган задачалар аайынча бирлик. Бу дезе башкару ороон ичинде ле телекей үстинде өткүрерде тургузылган политиканы бүдүрер аргалу болорына ижендирип туру.

Сессиянын итогторы КНР-дин башкартузы, калганчы он жылдын туркунына јуулган ченемелге ле тыш јанындагы јарамыкту айалгага тайанып, баштап алган кубулталарды јана баспай көндүктирер деп ижендирет.

Д. СОРТЫЯКОВ

5 акча